

Anca Elisabeta Tatay, Bogdan Andriescu. *Carte românească veche și modernă la Roma, în Biblioteca Apostolică Vaticană (sec. XVII-XIX). Libri romeni Antichi e Moderni a Roma nella Biblioteca Apostolica Vaticana (sec. XVII-XIX). Città Del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 2021, 373 p., [2] p.*

Într-o serie numită *Studi e Testi*, într-o companie de autori concentrați pentru valorificarea colecțiilor Bibliotecii Vaticanului, după o muncă de câțiva ani, a apărut volumul de față, oferit specialiștilor de autorii Anca Elisabeta Tatay și Bogdan Andriescu. În seria *Studi e Testi* (1900-), între titlurile publicațiilor tipărite la Editura Vaticanului, cu

o vechime de peste o sută de ani, atrage atenția *Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae*, care în anul 2020 a ajuns la a XXVI-a ediție, cuprinzând sute – mii de pagini. Din titlul seriei putem presupune că în *Miscellanea* sunt publicate rezultatele cercetărilor realizate în fondurile Bibliotecii Vaticanului (nu am avut ocazia să țin în mână vreunul, dar cu siguranță abundă de informații interesante). Apoi, în lista bibliografică de pe copertile seriei (copertile 1 interior, 2^{r-v}), de fapt prima pe care o observă cititorul, se află titlurile autorilor italieni și europeni în general, specialiști în domeniul cărții tipărite și manuscrise, care valorifică cercetările privitoare la comorile Vaticanului. Deocamdată, pe ultimul loc al listei, găsim lucrarea Ancăi Tatay și a lui Bogdan Andriescu, cu nr. 546. Acest număr cu siguranță nu se va afla multă vreme pe ultimul loc, pentru că ritmul aparițiilor este unul susținut. Înaintea lui, cu nr. 545, găsim titlul *Il dossier innologico e agiografico dei santi martiri di Terracina Cesario e Giuliano: Passio (BHG 248a), Miraculum e Laudatio* al autoarei Angela Prinzi, profesor la Universitatea „Sapienza” de la Roma. Bogățiile Bibliotecii Vaticanului oferă pentru specialiști mereu noi teme necercetate, care merită valorificate prin ediții deosebite.

Carte românească veche și modernă la Roma, în Biblioteca Apostolică Vaticană, volum proaspăt intrat în posesia subsemnatei, se află în acest lung șir

de publicații, valorificând cărțile românești vechi și moderne, care au ajuns în această bibliotecă prin căile descoperite de autori. Suntem, de fapt, în fața unui catalog lucrat cu multă migală, aplicând metoda unei descrieri exhaustive a cărții prin citarea cuprinsului, cu capitole și subcapitole din cărți, metoda aplicată și în volumul *Cartea românească veche în Imperiul Habsburgic (1691–1830) Recuperarea unei identități culturale* din anul 2016. Studiul introductiv în limba italiană, pe primul loc, ca limba țării editoare, apoi în limba română, este semnat de Anca Elisabeta Tatay la Blaj, în iulie 2018, anul care indică un travaliu de durată pentru publicarea cărții, care a avut loc abia în anul 2021.

Ambii autori ai catalogului au lăsat deja în urma lor numeroase reușite editoriale. Anca Tatay, angajată la Biblioteca Academiei Române din Cluj, o importantă sursă de informare, s-a înscris în rândul specialiștilor prin mai multe apariții editoriale – rezultate ale cercetărilor despre ilustrația cărților românești mai ales, din care alegem: *Din istoria și arta cărții românești vechi: gravura de la Buda (1780-1830)*, din anul 2011, *Xilogravura din cartea românească veche tipărită la București (1582-1830)*, din 2015, și altele. Bogdan Andriescu, specialistul de la Biblioteca Județeană Astra din Sibiu, Colecții speciale, este preocupat de repertorierea cărților românești vechi, în primul rând din biblioteca pe care o slujește. În anii 2013 și 2014 a publicat volumele *Carte românească veche în colecțiile Bibliotecii Județene ASTRA Sibiu 1750-1800* și un alt volum destinat perioadei 1801-1830 (coautor fiind Silviu Borș) și, nu în ultimul rând, catalogul *Carte românească veche în colecțiile Bibliotecii Universității Eötvös Loránd Budapesta. Catalog*, 2013.

Studiul introductiv al cărții oferite acum de cei doi autori are capacitatea de a-l lămuri, în linii mari, pe specialistul român și european asupra problematicii care este tratată în prezent în cultura românească în acest domeniu. Trecând în revistă cele mai noi realizări și publicații în domeniu din România, studiul coboară chiar până la tipograful primelor cărți în spațiul românesc, Macarie (sec. XVI.).

Pentru cunoașterea patrimoniului de carte românească este deosebit de importantă descoperirea, identificarea și publicarea cărților aflate în bibliotecile din străinătate în vederea cunoașterii cât se poate de complete a tot ce a mai rămas din bogata „bibliotecă” produsă de tipografiile țării. Este sigur că bibliotecile europene mai ascund fărâme din producția tipografică românească, ajunsă pe căi de multe ori necunoscute în biblioteci din țările străine. Ele pot oferi surprize plăcute prin unicitatea sau raritatea exemplarelor și prin numele unor semnatari ai notițelor, personalități istorice, culturale sau, pur și simplu, complementare pentru cunoașterea istoriei țării, un fenomen valabil nu numai pentru România.

Cum s-a constituit fondul de carte românească în Biblioteca Apostolica Vaticană este o întrebare la care Anca Tatay a găsit răspunsul. Este foarte

interesant că acele 114 cărți catalogate aflate la Roma nu au intrat în bibliotecă întâmplător. Ele nu au fost donate de mai multe persoane sau adunate de aici-colo. Această colecție de carte românească s-a constituit în România, a fost cumpărată de Cyril Korolevsky (1878-1959), un bun cunoscător al ritului bizantin, autor de numeroase cărți de specialitate, chiar și de studii în limba română, care a cumpărat colecția în România și a donat-o Bibliotecii Vaticanului. Dovada achiziției unora dintre cărțile în cauză de Korolevsky se află pe paginile exemplarelor, în însemnările manuscrise care au înscris chiar și prețurile la care le-a cumpărat. Alte cărți din colecție poartă ștampila rotundă T K (T-ul aparținând lui Eugène Tisserant, <1884-1972>, autorul unor cataloage de cărți arabe de la Vatican). Dar ce aduce un plus de valoare cărților, pe lângă însăși exemplarele valoroase? Importanța lor este sporită prin iscăliturile foștilor proprietari prezente pe paginile lor: Șerban Cantacuzino, Mihail Ghica, Calinic din Cernica, Vasile Moga, Andrei Șaguna, Ștefan Moldovan, Beniamin Densușianu, Ioan Bianu și alții, între care Biblioteca Diecezană Lugoj, Episcopia Greco-Catolică a Lugoșului, Episcopia Română Unită de la Oradea etc.

Considerăm o importantă secțiune a *Studiului introductiv* partea metodologică prin care se explică unele demersuri de catalogare. De aici fac parte lista bibliografică și cea de abrevieri, după care, pentru clarificare, se prezintă o situație a cărților prin intermediul tabelelor explicite, cu scopul de a sistematiza apartenența la centre tipografice, proprietari, limba de tipărire (română, greacă și arabă), cronologie etc. Din segmentul oarecum tehnic al catalogului face parte lista cărților, organizată pe centre tipografice (și materialul întreg are în vedere ordonarea pe centre tipografice), în ordine alfabetică până la un moment, cu cota cărții de bibliotecă și un număr între paranteze rotunde (nr. de inventar?). În cadrul fiecărui centru tipografic cărțile sunt ordonate cronologic. Tabelele anexate simplifică formarea unui punct de vedere asupra secolelor în care cărțile au apărut: în sec. XVII – 16 cărți; în sec. XVIII – 63; în secolul XIX – 35, din care 8 au fost tipărite după anul 1830.

Catalogul are în cuprinsul său 114 cărți cercetate la fața locului. Acest număr nu înseamnă și numărul final de cărți românești în Biblioteca Vaticanului. Acestea li se vor adăuga în viitor, probabil într-un studiu independent, încă cel puțin 34 de exemplare, care rezultă deja din cercetările mai vechi ale academicianului Virgil Cândea din volumul apărut postum, *Mărturii românești peste hotare* VI.1, București-Brăila, Editura Academiei Române – Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2016 incluse în lucrarea de față doar printr-un enunț. Nu suntem siguri că numărul 148 (114+34) de exemplare va rămâne definitiv, întotdeauna pot apărea surprize, mai ales dacă avem în vedere o bibliotecă cu un așa de mare număr de exemplare. La acestea, nu trebuie să uităm, ar putea să fie adăugate cândva și transilvanice necercetate până acum la Biblioteca Vaticanului.

Fișa fiecărei cărți cuprinde compartimentele obligatorii pentru un catalog, vedeta fiind anul de apariție în locul numărului de ordine. Urmează cota cărții și mențiunea despre existența sau nu a foii de titlu. În secțiunea formatului apare și paginația, urmând datele despre ornamentație. Grosul conținutului fișelor de lucru îl ocupă cuprinsul cărții cu denumirile de titluri și subtitluri. Se menționează dacă există ștampile, urmând însemnările, datele despre legătură și starea de conservare, eventualele etichete și un segment important, credem noi, referințele. În cazul în care autorii au considerat că sunt necesare, apar observații legate de greșeli de numerotare sau probleme întâlnite la identificarea cărților. Cunoscând foarte bine materia primă, descrierea celor 114 titluri de carte românească veche și modernă respectă rigorile domeniului.

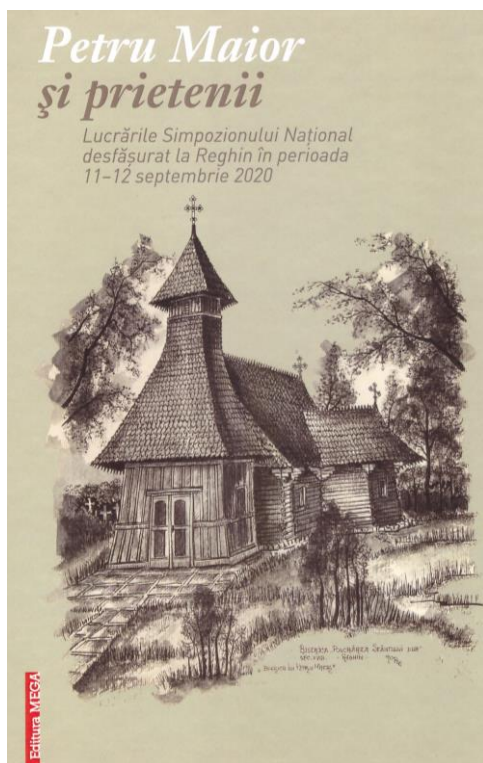
Centrele tipografice din care provin cărțile catalogate, după numărul exemplarelor prezente sunt București (31), Blaj (19), Iași (15), Râmnic (14), Buda (10), Sibiu (7); cu un număr mai mic de cărți mai apar: Târgoviște, Buzău, Bălgrad, Govora, Neamț, Dealu, Rădăuți, Snagov, Viena. Acest tabel ar putea fi considerat, de fapt, un indice sau cuprins, după care sunt așezate cărțile în catalog, deci după numărul cărților într-un centru tipografic. Cele mai vechi cărți aflate la Roma sunt *Pravila* de la Govora, 1640 și *Evangelia învățătoare*, Govora, 1642, urmând *Cartea românească de învățătură*, Iași, 1643 etc. De apreciat este faptul că autorii au adăugat, acolo unde era necesar, note de subsol. În unele dintre acestea găsim indicarea persoanelor care au contribuit la transliterarea și traducerea textelor din limbi străine sau contribuția altor specialiști pentru elucidarea problemelor mai greu de soluționat. Nu ne-am propus să ne ocupăm mai amănunțit cu exemplarele descrise, ci doar am radiografiat ceea ce va găsi specialistul în cartea prezentată, deoarece considerăm că un catalog de carte nu poate fi povestit.

Prin această prezentare, poate mai tehnicistă datorită conținutului lucrării *Carte românească veche și modernă la Roma în Biblioteca Apostolică Vaticană (sec. XVII–XIX)*, ne-am propus să aducem informații despre apariția volumului, util, în primul rând, specialiștilor bibliologi, filologi, poate și teologi. Autorii Anca Elisabeta Tatay și Bogdan Andriescu au realizat un catalog care va trebui să se afle pe rafturile bibliotecilor specializate din România și nu ne îndoim că va trezi interes pentru cartea tipărită în trecut în România și în rândul bibliotecarilor europeni, care ar putea avea în fondurile lor cărți românești vechi și moderne, tipărite cu alfabet chirilic, care vor necesita expertiza, așa cum s-a întâmplat la Biblioteca Apostolica Vaticana de la Roma.

Eva Mârza*

---

* Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.

***Petru Maior și prietenii.* Lucrările Simpozionului Național desfășurat la Reghin în perioada 11-12 septembrie 2020 (ed. Laura Stanciu), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020, 148 p.**

Organizat sub egida Bibliotecii Municipale „Petru Maior” din Reghin și a Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, conferința s-a desfășurat, din cauza condițiilor pandemice, online, dar calitatea volumului publicat în urma ei nu lasă de dorit: subiectele principale, Petru Maior și epoca sa, totodată modul în care Petru Maior și-a influențat urmașii.

Chiar dacă la începutul volumului se atrage atenția cititorului că anul acesta s-au împlinit 200 de ani de la moartea lui P. Maior, editorul ni-l reamintește pe

cercetătorul Keith Hitchins (1931-2020), care a plecat dintre noi anul trecut, un om devotat cu întreaga lui ființă culturii românești, studiind problemele de limbă, cultură, istorie a românilor în cărțile și sutele de articole scrise.

Aranjată în ordine cronologică pe baza subiectelor tratate, ediția a patra din *Petru Maior și Prietenii* îl aduce în discuție pe Samuil Micu prin două contribuții, una a lui Alin Mihai Gherman și alta a Evei Mârza, profesori la universitatea din Alba Iulia. A.-M. Gherman analizează reacțiile antiiluministe la Samuil Micu Clain în cercetarea „*Un oarecare Russeauvie*”. *Reacțiile antiiluministe la Samuil Micu Clain* (p. 11-24), pornind de la *Theologhie sau cuvântare de Dumnezău*, Ms. rom. 66, aflat în custodia Bibliotecii Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca. Pe parcursul cercetării, autorul a observat că Samuil Micu a fost influențat de numeroși savanți (precum Johann Jakob Brucker, J. J. Rousseau, Baruch Spinoza, Voltaire, Christian Wolf), fiind astfel la curent cu dezbaterile filosofice și teologice contemporane lui. Acest fapt conferă originalitate tratatului de ecleziologie scris de S. Micu. Cea de-a doua cercetare despre S. Micu tratează subiectul disertației canonice *Despre căsătorie*, păstrată în manuscris, în limba română, în fondurile Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia (*Samuil Micu, Dissertatio canonica De Matrimonio într-o*

variantă manuscrisă în limba română din secolul XVIII, p. 25-36). Punctul de plecare este manuscrisul incomplet, necercetat până în prezent, varianta în română a ediției publicate de Micu la Viena în anul 1781. Manuscrisul albaiulian a fost pus în paralelă cu o copie din anul 1782, aflat la Biblioteca Academiei Române din Cluj (Ms. rom 413). Autoarea a aflat că, în Transilvania, varianta tipărită la Viena nu a circulat în epocă, de aceea analizarea fragmentului manuscris de la Muzeul Național al Unirii Alba Iulia ar putea aduce noi orizonturi în cercetarea operei lui Samuil Micu.

Ana-Maria Roman-Negoi îl discută pe Gheorghe Șincai în *Repere ale literaturii de popularizare a cunoștințelor la românii din Transilvania la finalul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Învățătură firească spre surparea supersițiilor norodului* (p. 37-49). Lucrarea lui Șincai, așa cum ne arată titlul, se încadrează perfect zilelor noastre. Cum în Transilvania era nevoie de literatură de popularizare, Șincai a oferit numeroase lucrări printre care și cea din titlu, care chiar dacă este o traducere a lucrării lui Johann Heinrich Helmuth, i-a oferit traducătorului (Gh. Șincai) posibilitatea de a crea pentru limba română noi termeni, un limbaj științific pentru domeniul istoriei științelor pe care îl aducea în prim plan. Nu contează faptul că este o traducere. David Prodan spunea că o traducere este și ea o creație, iar eu adaug expresia italiană „traduttore, traditore”.

Volumul continuă cu Ioan Budai-Deleanu prin *Ecouri europene în discursul lui Ioan Budai-Deleanu* (p. 51-58) al Larisei-Elena Fîrtat. Deși a continuat linia începută de înaintașii săi, Budai-Deleanu s-a raportat diferit la izvoare, iar autoarea a adus în discuție lucrarea *De originibus populorum Transylvaniae*, unde în notele de subsol create găsim adevărate disertații istorico-critice care ar trebui „să lămurească problemele controversate ale istoriei”. Chiar dacă a venit cu o viziune modernă, îndepărtată de cea a primilor reprezentanți al Școlii Ardelene, Budai-Deleanu considera că fericirea unui popor se poate dobândi prin cultură, educație, la fel ca toți reprezentanții Școlii Ardelene.

Editorul acestui volum readuce în discuție *Protopopadichia* lui Petru Maior în *Protopopadichia lui Petru Maior. Semnificațiile lucrării în lungă durată* (p. 59-71). Laura Stanciu a pornit de la propria ediție din anul 1998, dar, de data aceasta, urmărește patru aspecte ale istoriei ecleziastice ardelene, concluzionând că, deși P. Maior a fost influențat de febronianism și galicanism, curente ale Reformei Catolice, a considerat esențială întoarcerea la tradiția sinodală a Bisericii Române, fapt ce ar scoate-o în evidență față de universalismul catolic și i-ar păstra individualitatea în familia catolică. P. Maior a fost susținut în demersul său de urmași precum Simion Bărnuțiu, Iosif Papp-Szilágyi, Ioan Micu Moldovan etc.

Femeia marginalizată în lumea rurală (sec. XVIII-XIX) (p. 73-81) este un subiect tratat de Daniel Barbu. Pe plan internațional este intens discutat, asupra lui încep analize și în România. Femeia marginalizată trebuie pusă în legătură cu mentalitățile, atitudinile, realitățile din societatea transilvană, autorul subliniind că însuși P. Maior a încercat să schimbe modul de gândire al contemporanilor cu privire la acest subiect, în opera sa. D. Barbu analizează mai multe laturi negative, cum ar fi concepția misogină, slaba calitate morală, concubinajul, prostituția, divorțul chiar pe baza exemplelor găsite în bibliografie.

Înaintând în timp, volumul ajunge la evenimentele din 1848-1849 și la cercetarea lui Zsolt Tamási, *Soarta postrevoluționară a clericilor romano-catolici implicați în evenimentele de la 1848-1849* (p. 83-95). Sunt analizate mai multe categorii de preoți (preoți militari, preoții ce au scăpat de reprimări datorită susținerii localnicilor, preoți decorați de autoritățile austriece), care s-au implicat activ în promovarea Revoluției și modalitățile prin care oficialitățile s-au răzburat pe clerici. Autorul apelează la surse arhivistice.

Revenim la Reghin și la contribuția unor reghineni, Simona Bogdan și Florin Bogdan, care au descoperit fragmente dintr-o bibliotecă locală de la sfârșitul secolului al XIX-lea (*O bibliotecă necunoscută din Reghinul Săsesc la sfârșitul secolului al XIX-lea*, p. 97-105). Analiza are ca punct de plecare două volume aflate în custodia Bibliotecii Metropolitane din București, care conțin un ex libris-ștampilă sub forma „Biblioteca Tractuală din Protopopiatul Gr. Cat. alui Reghinului 1892”. Din acest moment, a început munca de detectiv a oricărui bibliotecar care se ocupă de cărți vechi și care încearcă să afle modul în care au ajuns volumele în locul actual, dar și dacă mai există volume ale aceleiași biblioteci împrăștiate aiurea, prin fonduri necercetate încă. „Nu cunoaștem împrejurările prin care cele două volume au ajuns la Reghin, pe filele cărților nu se păstrează nicio însemnare care să dovedească achiziția lor de vreun credincios, chiar preot din zonă”. Este posibil ca, pe lângă cele două volume, să mai apară altele.

De același oraș trebuie legată și contribuția lui Anton Rus, *Cardinalul Alexandru Todea (1912-2002). Fișă biobibliografică* (p. 107-219). Autorul anunță modul de realizare a fișei biografice a cardinalului Todea, pornind de la informațiile mai cunoscute pe care le-a îmbogățit cu cele descoperite în ziarele *Unirea și Cultura Creștină*. La final ni se oferă o listă de lucrări, studii, articole scrise sau cercetări ale cardinalului rămase în formă manuscrisă. Este o cercetare de mare amploare, care ar fi cerut ca bibliografia foarte bogată de la final să fie pusă în ordine alfabetică, nu cronologică.

Ioan Adrian Circa tratează *Omiletica lui Petru Maior după 200 de ani, între vechi și nou* (p. 231-240) și arată cauza care i-a impus lui P. Maior să elaboreze lucrări de omiletică. „Maior cunoștea puțină educație teologică a multora dintre preoții satelor din Ardeal, ca și lipsa unor cărți de predică”. La

200 de ani de la moartea lui P. Maior, cercetătorul I. A. Circa, preot de profesie, afirmă că pregătirea și rostirea predicii sunt valabile și astăzi, diferă doar izvoarele de informare. Inovația pe care a încercat să o implementeze Maior, adică să-i învețe pe preoți să rostească predica liber, nu să o citească, a fost foarte importantă, dar ea ținea mult de mediul formativ al viitorilor preoți și de cunoștințele dobândite în școlile parcurse. Pentru că le-a lipsit tenta confesională, predicile lui Maior au fost răspândite și bine receptate în epocă.

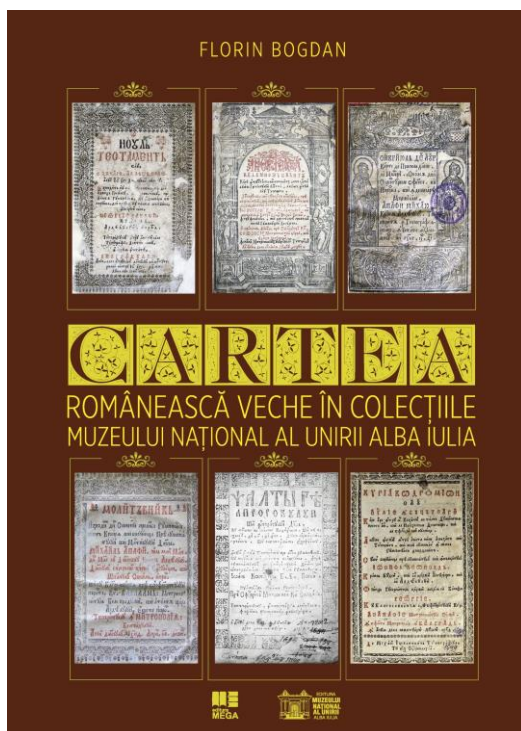
Volumul se încheie cu un fel de jurnal de drum pe care ni-l oferă Cornel Sigmirean în *La Svinica, în Slovacia, pe urmele lui Gheorghe Șincai* (p. 141-148). Autorul prezintă la început informații despre modul în care cercetători români (Al. Papiu Ilarian, Ioan Heliade Rădulescu, Romulus Rusan) au încercat să atragă atenția asupra locului de veci al lui Gheorghe Șincai, despre care se știe că ultimii ani din viață și i-a trăit în localitatea Svinica, unde familia Wass de Ţaga avea un domeniu. În consecință, cu ocazia unei aniversări, un grup de entuziaști din zona Târgu-Mureș a pornit pe urmele înaintașilor și, în toamna lui 2019, a întreprins o călătorie în estul Slovaciei, unde a intrat în contact cu autoritățile, urmând să organizeze diferite evenimente în care să-l celebreze pe Gheorghe Șincai. Pandemia însă a stricat planurile, dar legătura cu oficialitățile slovace continuă în vederea dezvelirii unui monument funerar în cinstea lui Gh. Șincai.

Cea de-a patra lucrare apărută ca urmare a simpozionului organizat în cinstea lui Petru Maior conține, așa cum reiese din trecerea în revistă de mai sus, cercetări, omagieri, contribuții asupra epocii contemporane și post Petru Maior, așa cum s-a întâmplat și cu celelalte trei volume care i-au precedat. Sunt o serie de analize care au adunat la un loc un grup de cercetători ai istoriei transilvane din secolele XVIII-XX.

Andreea Mârza*

---

* Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.

Florin Bogdan, *Cartea românească veche în colecțiile Muzeului Național al Unirii Alba Iulia*, Alba Iulia – Cluj-Napoca, Editura Muzeului Național al Unirii Alba Iulia – Editura Mega, 2021, 220 p.

În peisajul producțiilor de specialitate care pun în prim-plan cartea veche, finalul anului 2021 oferă specialiștilor în domeniu, lucrarea *Cartea românească veche în colecțiile Muzeului Național al Unirii Alba Iulia*, Catalog, autor Florin Bogdan, Editura Mega – Editura Muzeului Național al Unirii Alba Iulia 2021, 205 pagini + ilustrații și cuprins. În procesul de publicare și-au dat mâna două edituri, una aflată în topul clasamentului editurilor din

România în domeniul istorie, studii culturale pe cea mai înaltă poziție în urma procesului de acreditare de la finele anului 2020 – Editura Mega, categoria A – și cealaltă, înființată în anul 2020 și aflată la început de drum, urmărind același obiectiv ambițios de impunere prin calitate și profunzimea cercetărilor publicate.

Autorul, Florin Bogdan, este un nume cunoscut și recunoscut în domeniul cercetării cărții vechi. Bibliotecar la Muzeul Național al Unirii Alba Iulia din anul 2013, expert acreditat al Ministerului Culturii în domeniul bunuri arheologice și istorico-documentare: manuscrise, incunabule, cărți rare și cărți vechi, cărți cu valoare bibliofilă, din anul 2012, acesta se remarcă în cercurile de specialitate nu doar prin constanța efortului, ci mai ales prin pasiunea cu care se apleacă asupra cărților vechi, scoțându-le din uitare. În domeniul generos al bibliologiei și patrimoniului cultural, autorul reclamă importante realizări pe subiectul cataloagelor de carte veche, *Catalogul cărții românești vechi din fondurile Bibliotecii Județene „Octavian Goga”, Cluj-Napoca* (2019) fiind doar un exemplu în acest sens. Este o muncă pe cât de minuțioasă, pe atât de benefică pentru cartea veche, chemată să susțină continuitatea unui domeniu de cercetare în plină transformare în contextul digitizării.

Cataloagele sunt cheile de acces către colecțiile unei biblioteci, sunt lucrări-instrument indispensabile, care deschid cunoașterea și îi extind

orizonturile. Catalogoagele unei biblioteci sunt cartea de vizită a acesteia, sunt o invitație și o provocare în acord cu una din cele mai cunoscute sintagme ale Iluminismului: *Sapere aude!*

Catalogul realizat are în vedere cartea românească veche din colecțiile Muzeului Național al Unirii Alba Iulia, depozitar important al unor piese patrimoniale cu valoare de tezaur încă de la momentul deschiderii sale (anul 1888). Lucrarea valorifică colecția Museikon, care a luat naștere prin unificarea colecției de carte veche a Muzeului Național al Unirii Alba Iulia cu cea a Arhiepiscopiei Ortodoxe a Albei Iulia (sunt analizate doar volumele din colecția inițială a muzeului, nu și cele care au aparținut Arhiepiscopiei), colecția de patrimoniu a bibliotecii muzeului și colecția de istorie (cunoscută în trecut sub denumirea Secția Unității Naționale), care însumează un număr de 218 titluri/ediții, păstrate în 377 de exemplare, datând din intervalul 1580-1830. În realizarea catalogului, autorul a luat în calcul doar volumele propriu-zise, nu și foile volante, chiar dacă unele dintre acestea din urmă sunt publicate. De asemenea, se menționează că în catalog sunt descrise doar exemplarele identificate cu acuratețe, anumite fragmente neidentificate pentru moment nefiind incluse în lucrarea de față. Nu au fost incluse în prezentul catalog nici tipăriturile cunoscute sub denumirea de *transilvanice*.

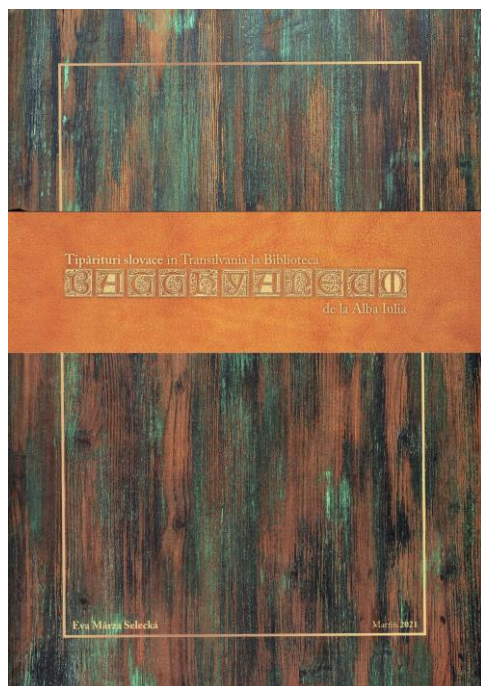
Cu privire la *transilvanice*, Biblioteca veche a Muzeului Național al Unirii se remarcă, în domeniul științific, ca deținătoare a 78 de titluri de carte transilvanică, mai bine de jumătate editate la Cluj în secolul al XVIII-lea, 23 dintre acestea fiind clasate în anul 2014 în categoria bunuri de tezaur. În acest sens, catalogul *Tipărituri transilvănene din colecțiile Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia* realizat de același Florin Bogdan, publicat în anul 2015, detaliază, pentru cei care doresc aprofundarea subiectului, toate cele 78 de titluri.

Importanța colecției cuprinse în volumul de față este dată și de prezența celor trei unicate certe: *Bucoavnă* (Sibiu, 1792), *Ceaslov* (Sibiu, 1799) și *Calendar* (Buda, 1825). Catalogul scoate la lumină tot ce are mai de preț Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, rarități precum *Sbornic slavon* (Sebeș, 1580), *Ceaslov* (Govora, 1640), *Poveste la 40 de mucenici* (Bălgrad, 1689) sau *Pâinea pruncilor* (Bălgrad, 1702). Fiecare exemplar beneficiază de o fișă de catalog în care se regăsesc informații detaliate: bibliografia generală, dimensiunea (formatul), paginația, descrierea legăturii, descrierea stării de conservare, transcrierea notelor manuscrise și referințe pentru fiecare exemplar în parte. Notele manuscrise, însemnările de carte, adevărate coduri de acces către destinul individualizat al fiecărui exemplar de carte, formează centrul de greutate al catalogului. Dezvăluirea lor reprezintă în fapt contribuția esențială a autorului la istoria cărții vechi, a culturii și societății. Cele 377 de fișe realizate se constituie în tot atâtea invitații la cunoașterea, la cercetarea și valorificarea acestor comori deținute de Muzeul Național al Unirii Alba Iulia. Volumul este completat în mod

fericit cu fotografiile ale foilor de titlu sau fragmente ale unor cărți din colecțiile avute în vedere.

Catalogul cărții românești vechi din colecțiile Muzeului Național al Unirii Alba Iulia este nu doar un exercițiu științific executat de către autor la un nivel de profesionalism care ridică din nou ștacheta cercetătorilor tineri, preocupați de istoria cărții și tiparului, ci este o pledoarie pentru cartea veche, pentru continuitatea drumului ei în istorie.

Ana-Maria Roman-Negoï*

Eva Mârza Selecká, *Slovacikálne tlače v sedmohradskej knižnici Batthyaneum v Alba Iulii (16.-18. storočie)* / *Tipărituri slovacice în Transilvania la Biblioteca Batthyaneum de la Alba Iulia (secolele XVI-XVIII)*, Martin, Slovenská národná knižnica / Biblioteca Națională a Slovaciei, 2021, 357 p.

Biblioteca Batthyaneum, probabil cea mai importantă bibliotecă documentară a României, păstrează, pe rafturile sale, comori bibliofile de neprețuit atât pentru cultura locală sau regională, cât și pentru cea europeană. Importanța volumelor păstrate în biblioteca albaiuliană este dată și de interesul arătat de cercetători pentru cărțile care provin dintr-un anumit spațiu geografic. La sfârșitul anului 2021 a apărut, la Martin – sub egida editurii Bibliotecii Naționale a Slovaciei –, volumul cercetătoarei Eva Mârza Selecká, intitulat *Slovacikálne tlače v sedmohradskej knižnici Batthyaneum v Alba Iulii (16.-18. storočie)* / *Tipărituri slovacice în Transilvania la Biblioteca Batthyaneum de la Alba Iulia (secolele XVI-XVIII)*. O scurtă privire asupra CV-ului reputei cercetătoare, ale cărei origini se regăsesc

* Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.

în Slovacia, ne arată că interesul autoarei pentru cărțile din Biblioteca Batthyaneum care au circulat sau au fost tipărite în spațiul slovac nu este unul de dată recentă: în anul 1974 apărea, tot la Martin, volumul dedicat bibliotecii medievale de la Levoča – păstrată la Biblioteca Batthyaneum – *Stredoveká levočská knižnica*, completat mai apoi de o ediție în limba maghiară, apărută la Szeged în 1997 – *A középkori Lőcsei könyvtár*.

Din textul introductiv al volumului (pus la dispoziția cititorului în limbile slovacă, română și engleză) ni se propune familiarizarea cu Biblioteca Batthyaneum și cu colecțiile de carte veche și rară deținute de prestigioasa instituție de la Alba Iulia. După cum mărturisește însăși autoarea, catalogul tipăriturilor slovace (imprintate pe teritoriul de astăzi al Slovaciei în limbile latină, maghiară și germană) de la Biblioteca Batthyaneum a constituit o propunere de temă a unei teze de doctorat, nerealizată la momentul respectiv, dar care a creat condițiile necesare documentării subiectului. În continuare sunt prezentate, succint, biografia fondatorului bibliotecii, Ignác Batthyáni, și istoricul formării bibliotecii sale. Este propusă și o scurtă trecere în revistă a exemplarelor unicate și a celor foarte rare, precum și a bibliotecilor istorice din care provine cartea slovacă din actuala colecție a Bibliotecii Bathhyaneum. Textul introductiv se încheie cu nota redacțională și expunerea metodologiei aplicate în redactarea catalogului, precum și lista bibliografică.

Fișele de catalog sunt organizate pe criteriul temporal (secolele XVI, XVII și XVIII), ordonate alfabetic în funcție de numele autorului sau de titlul cărții. Fiecare fișă conține informațiile necesare identificării volumului, în conformitate cu normele de fișare utilizate de bibliografiile slovace, un aspect important fiind faptul că lucrarea apare în cadrul unui proiect mai amplu desfășurat de Biblioteca Națională a Slovaciei – „Bibliografia națională slovacă retrospectivă”. Fișele oferă date despre locul de apariție, tipograf, paginație, legătură, însemne de proprietate și note manuscrise, referințe bibliografice, cota cărții și numărul de inventar.

Partea cea mai consistentă a lucrării este constituită din catalogul tipăriturilor, cu împărțirea cronologică pentru secolul al XVI-lea, secolul al XVII-lea și secolul al XVIII-lea. Astfel, regăsim în catalog 9 tipărituri aparținând secolului al XVI-lea, 94 de tipărituri din secolul al XVII-lea și 946 de tipărituri care au apărut în secolul al XVIII-lea. Volumul descrie un total de 1049 de titluri, cărora li se adaugă alte trei tipărituri ce sunt menționate în bibliografiile de specialitate, dar nu au putut fi identificate fizic în bibliotecă în perioada recentă.

O categorie importantă de cărți repertoriate în catalog și cărora li s-a acordat o atenție deosebită este reprezentată de disertațiile susținute de studenții de la universitățile din Trnava și Košice, printre numele absolvenților regăsim și câteva nume ale unor transilvăneni.

Cercetarea amplă desfășurată de Eva Mârza Selecká în colecțiile Bibliotecii Batthyaneum a dus la identificarea unor exemplare unicate de carte veche tipărite în Slovacia - Albert Grawer, *Kurtze Aber doch gründtliche entdeckung [...]*, Bartfeld, 1596; Tomáš Balášfi, *Epiniacia Benedicto Nagy [...]*, Posonii, 1616; István Csernátfalvi, *Feles Tizet Feletlen Kilentznek Véloe [...]*, Košice, 1664; István Csernátfalvi, *Iesvita Professoranak [...]*, Košice, 1664; István Czeglédi, *A' szó Jakob Szava*, Košice, 1664; Domenico Viva, *Damnatarum Propositionum Theologica Trutina [...]*, Košice, 1721; Martin Sentiváni, *Magnum Chaos Inter Confessionem Augustanam, Confessionem Augustinianam [...]*, Trnava, 1745; *Keresztyén Catachismus*, Bratislava și Košice, 1780; *Directorium Romano-Seraphicum [...]*, Bratislava, 1782 – și a câtorva titluri de carte slovacă rară, unele păstrate în maximum două exemplare, dintre care unul în biblioteca de la Alba Iulia.

Catalogul avut în vedere propune, de fapt, o călătorie în lumea tiparului slovac din secolele XVI-XVIII și în cea a bibliotecilor și cititorilor din timpurile vechi. Cărțile repertoriate au apărut în tipografiile de renume european la momentul imprimării: Bardejov, Levoča, Trnava, Košice, Bratislava, Púchov sau Skalica. Lucrarea se încheie cu un util indice de nume și un indice al posesorilor cărților descrise în catalog.

Slovacikálne tlače v sedmohradskej knižnici Batthyaneum v Alba Iulii (16.-18. storočie) / Tipărituri slovace în Transilvania la Biblioteca Batthyaneum de la Alba Iulia (secolele XVI-XVIII) reprezintă în același timp reconfirmarea – dacă mai era nevoie – a renumelui doamnei Eva Mârza Selecká în comunitatea științifică internațională, dar readuce și colecțiile Bibliotecii Batthyaneum din Alba Iulia în atenția cercetătorilor străini și cu alte cărți, în afara manuscriselor medievale sau a incunabilelor.

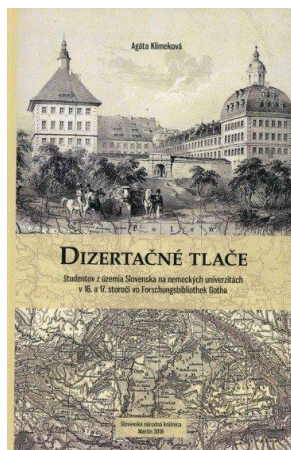
În încheierea acestor succinte considerații, nu putem trece cu vederea calitatea grafică deosebită a volumului, tiparul excelent realizat sau ineditul forțurilor pe care apar imagini reprezentând atât exteriorul, cât și interiorul Bibliotecii Batthyaneum. Aspectul volumului se datorează, cu siguranță, profesionalismului doamnei Klára Komorová, redactor de specialitate, care a realizat și Prefața cărții, dar și redactorului responsabil, doamna Agáta Klimeková.

Volumul atrage atât prin conținut, cât și prin aspect, ceea ce face necesară prezența sa nu numai pe rafturile bibliotecilor, ci mai ales pe masa de lucru a bibliotecarilor și a tuturor cercetătorilor din domeniul cărții vechi și a istoriei culturii.

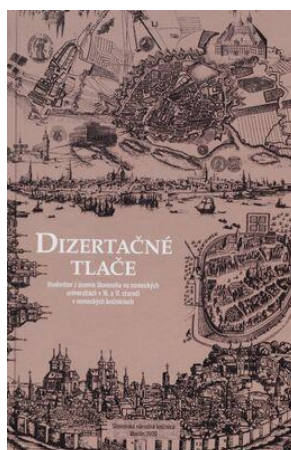
Florin Bogdan*

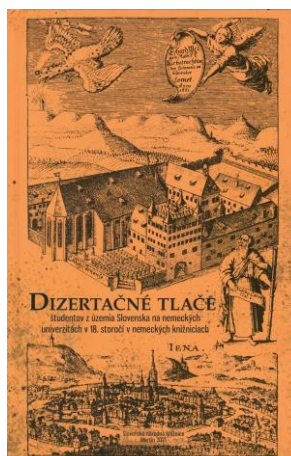
* Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.

Agáta Klimeková, *Dizertačné tlače študentov z územia Slovenska na nemeckých univerzitách v 16. a 17. storočí vo Forschungsbibliothek Gotha* [Disertațiile studenților de pe teritoriul Slovaciei susținute la universitățile germane în secolele XVI-XVII din Forschungsbibliothek Gotha]. Martin, Matica slovenská, 2018, 197 p.

Agáta Klimeková, *Dizertačné tlače študentov z územia Slovenska na nemeckých univerzitách v 16. a 17. storočí v nemeckých knižniciach* [Disertațiile studenților de pe teritoriul Slovaciei susținute la universitățile germane în secolele XVI-XVII din bibliotecile germane]. Martin, Matica slovenská, 2020, 307 p.

Agáta Klimeková, *Dizertačné tlače študentov z územia Slovenska na nemeckých univerzitách v 18. storočí v nemeckých knižniciach* [Disertațiile studenților de pe teritoriul Slovaciei susținute la universitățile germane în secolul XVIII din bibliotecile germane]. Martin, Matica slovenská, 2021, 216 p.

Cercetările despre disertațiile susținute de studenți la universitățile europene sunt o preocupare specială, care în trecut nu a trezit un mare interes în rândul specialiștilor, ceea ce nu se poate spune despre studierea prezenței studenților la universitățile europene, pentru care însă se folosesc ca sursă primară matricolele universităților. *Peregrinatio studiorum* a fost urmărită mai ales de istoricii maghiari, germani, slovaci și, într-o măsură mică, de cei din Transilvania (Sándor Tonk, spre exemplu). Disertațiile sunt produse la încheierea studiilor de cele trei nivele comune universităților europene în scopul obținerii licenței – bacalaureat, magistru și doctor. Este vorba de niște tipărituri de diferite dimensiuni, care se ascund uneori în blocul cărții dintr-o operă independentă a unui autor de renume,

fără să fie vreo legătură între el și autorul disertației. Uneori poate fi vorba doar de niște teze pregătite de profesor, după care se pregăteau studenții pentru examinările anuale. Disertația mai putea circula și cu o foaie de titlu independentă, legată într-un caiet. Aceste caiete se dădeau în dar colegilor, mecenajilor sau profesorilor, iar în biblioteci pot fi identificate și în această formă.

Autoarea celor trei volume substanțiale în conținutul disertațiilor, dr. Agáta Klimeková, este profund implicată în cercetarea vechilor tipărituri de pe teritoriul de astăzi al Slovaciei, având o contribuție însemnată, împreună cu Eva Augustínová și Janka Ondroušková, la realizarea *Bibliografiei tipăriturilor de pe teritoriul Slovaciei secolul XVIII. I-VI* (Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia, Martin Matica slovenská, 2008) și a altor importante publicații de specialitate, fiind și un personaj cheie în Biblioteca Națională a Slovaciei de la Martin.

Luete la un loc, pentru că tema principală este comună pentru cele trei volume prezentate, ele aduc în atenția specialiștilor sute de studenți de pe teritoriul Slovaciei, care au studiat pe parcursul celor trei secole la universitățile germane și care și-au văzut produsele lor intelectuale imprimate în tipografiile universitare, în general. În formă de fișe, pentru fiecare lucrare, li se acordă studenților – autori de disertații – o mare importanță, dacă ne gândim la faptul că tinerii și-au încheiat studiile începând cu secolul al XVI-lea, departe de țară. Se are în vedere faptul că în Ungaria istorică, până în primele decenii ale secolului XVII, nu a existat o universitate care să-și țină porțile deschise un timp mai îndelungat, de aceea doritorii de studii se deplasau la universități europene. Unor absolvenți li s-a pierdut în timp urma, alții au devenit specialiști în domeniul studiat, iar disertațiile publicate înseamnă primul pas important pentru devenirea lor.

Studierea disertațiilor, așa cum a procedat autoarea celor trei volume avute în vedere, întâmpină unele dificultăți, în primul rând în identificarea lor în biblioteci. Ca sursă primară pentru identificarea studenților și absolvenților este citată lucrarea lui Szögi László, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526-1700; Ungarländische Studenten an deutschen Universitäten und Akademien*. Budapest, 2011, la care se adaugă și Tar Attila, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694-1789; Ungarländische Studenten an deutschen Universitäten und Hochschulen 1694-1789*. Budapest, 2004 (spre exemplu). Greutatea cercetării de față constă în faptul că nu în toate bibliotecile lucrările de absolvire de mai mici dimensiuni au fost evidențiate în fișiere sau cataloage de bibliotecă, mai ales în cele mai vechi. De asemenea, numele pot avea forme maghiarizate sau de tentă germană, însoțite de specificația generalizantă „Ungarus” sau „Hungarus”. Titlurile lucrărilor apar de multe ori încorporate în foile de titlu ale operei

principale, urmând ca textul propriu-zis să se afle ca un colligat la început (neobservat), uneori la sfârșitul operei principale. În alte situații, disertația are o foaie de titlu proprie, urmând textul, fiind tot un colligat în altă tipăritură. Caiete cu disertațiile apar uneori ca o tipăritură independentă. Sunt și situații când, în corpul unei cărți, apar doar câteva pagini, care conțin teze de examen, apoi lista absolvenților sau pur și simplu a studenților aflați într-un parcurs de studii, după anul încheiat. Un rol deosebit îl au membrii comisiilor de examinare menționați, președinții comisiilor, locul și data la care a avut loc susținerea sau examinarea. Autoarea a inclus în cataloagele de disertații și acele lucrări ce poartă numele fostului absolvent, care, prin calitățile intelectuale, a fost inclus în corpul profesoral al acelei *Alma Mater* în care și-a făcut studiile.

Fiecare dintre cele trei volume prezentate are un studiu introductiv, completat cu metodologia abordării temei, analiza și descrierea fișelor de lucru, statistici. Introducerile sunt traduse în limba germană. Secția fișelor de lucru, numită *Partea bibliografico-descriptivă*, este organizată în ordine alfabetică după numele autorilor de disertații numiți *respondenți*, sub numele lor apare, în calitate de vedetă secundară, și numele profesorului care a fost președintele comisiei de susținere, numit *prezeș*, căruia i se acordă în disertații o deosebită importanță. Fișa cărții cuprinde oglinda foii de titlu cu descrierea tipică și, dacă există, indicarea dedicației adresate sponsorului sau mecenei. Ultima informație este sursa bibliografică sau, uneori, internetul. Descrierea fiecărei lucrări respectă *Descrierea Bibliografică Internațională Standardizată* (ISBD) pentru monografii (M) și pentru cărți vechi (A). La finalul fiecărei fișe de lucru se află, printr-o siglă, sursa informației, biblioteca sau bibliotecile deținătoare de disertație.

Primul volum din listă cuprinde 316 lucrări și, ce este mai interesant, după capitolul bibliografic, urmează *Portrete biografice* pentru 188 de foști studenți, identificați în diferite bibliografii, biografii și în spațiul online. Portretele cuprind, dacă a fost posibil, datele de naștere și deces, locul de proveniență, universitățile la care studentul a urmat cursurile și unde și-a terminat studiile. Absolvenții au fost găsiți cel mai des la Wittenberg, Bazel, Jena, ceea ce indică religia lor protestantă. Între cele 188 de portrete, am identificat și numele studenților din Slovacia, care au funcționat spre sfârșitul vieții în Transilvania: Czaban/Zabanius Isac și Ioan; Ioannes Fabricius, profesor la Sighișoara și Sibiu; Samuel Ladiver și Tomas Lévai Șuba sunt menționați cu activitate în Transilvania. Lucrarea se încheie cu un indice de nume și altul de tipografi și editori.

Următorul volum propune aceeași organizare a materialului, doar că este mai bogat în informații, având în cuprinsul său 564 de fișe cu disertații și 286 de portrete biografice. Răsfoirea lui ne-a permis să constatăm că numele studenților cu relații în Transilvania nu s-a schimbat esențial, aceiași Czaban/Zabanius Isac

și Ioan, primul a fost identificat la Sebeș și Sibiu, cel de al doilea, numit consilier regal, a intervenit pentru drepturile sașilor și secuilor, și a fost executat la Sibiu în 1703; Ioannes Fabricius; Matei Höher, preot de curte al lui Emeric Thököly; Samuel Ladiver, conector la Sibiu. Numele unora dintre foștii studenți se repetă, pentru că ei au circulat la mai multe universități germane: primul volum menționat urmărește doar disertațiile identificate la *Forschungsbibliothek* din Gotha, iar cel de al doilea volum, mai extins, are în vedere prezența la universitățile germane, în general, și în bibliotecile Germaniei.

În secolul al XVIII-lea au devenit mai accesibile universitățile din Imperiul Habsburgic; totuși, dacă avem în vedere că studenții nu au provenit doar din spațiul catolic, unde încă din secolul al XVII-lea a funcționat, spre exemplu, Universitatea de la Trnava, apoi cea de la Košice, originea protestantă i-a îndemnat în continuare spre Germania și spre alte universități din Elveția, Olanda etc. Numărul absolvenților adesea deveniți cadre didactice la *Alma Mater* nu este atât de mare ca în cel de-al doilea volum. Lucrarea apărută în anul 2021 aduce în discuție 366 de disertații și 178 de portrete biografice. Se încheie cu aceiași indici ca primele două volume. Din lista autorilor de disertații selectăm numele istoricului slovac renumit Matei Bel, care a fost examinat la 24 august 1707 la Universitatea de la Halle, și a altui istoric slovac, Daniel Cornides, examinat la Erlangen la data de 26 mai 1758, obținând titlul de doctor în filosofie. Cornides a fost educatorul copiilor lui Wesselényi, profesor la Colegiul Reformat din Cluj, bibliotecar tot acolo și a avut funcția de secretar al contelui Iosif Teleki, dar în final a fost profesor la Universitatea de la Buda. În cel de al treilea volum, autoarea a identificat 104 studenți necunoscuți biografiilor publicate pentru perioada avută în vedere, ceea ce înseamnă o importantă contribuție pentru identificarea unor fragmente din *cursus honorum* pentru posibili intelectuali în devenire de pe teritoriul slovac de astăzi.

Publicarea disertațiilor susținute de studenții slovaci la universitățile din Germania (Wittenberg, Jena, Halle, Altdorf, Göttingen, Leipzig etc.) secolelor XVI-XVIII adaugă greutatea evoluției intelectuale a slovacilor, dar ar putea fi aplicată și românilor, maghiarilor, germanilor din Transilvania. Universitățile europene au format un mare număr de tineri de viitor pentru țara lor. Portretele lor biografice adunate la un loc sunt dovada muncii științifice a autoarei, dar ele sunt și extrem de valoroase dovezi ale devenirii fiecăruia dintre foștii absolvenți participanți la *peregrinatio studiorum* din secolele trecute.

Eva Mârza*

---

* Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.

Arhim. Policarp Chițulescu, *Cartea slavă din Biblioteca Sfântului Sinod, Secolele XVI-XVIII*, București, Editura Dynasty Books Proeditură și Tipografie, 2020, 231 p. [cu aproape 200 de ilustrații color].

Arhimandritul Policarp Chițulescu nu este, nici pe departe, la o prima „abatere” de acest fel, domnia sa fiind autorul a numeroase studii de specialitate și

al mai multor volume, singur sau în colaborare, dintre care cităm: *Manuscrise din Biblioteca Sfântului Sinod*, București, Ed. Basilica, 2008; *Mănăstirea Radu Vodă. Monografie*, București, Ed. Basilica, 2009; *Tipărituri din Țara Românească în Biblioteca Sfântului Sinod*, București, Ed. Basilica, 2009; *Palatul Bibliotecii Sfântului Sinod, istorie și actualitate*, București, Ed. Basilica, 2012; *Cărți din vechile biblioteci medievale românești păstrate în Biblioteca Sf. Sinod. Books from Medieval Romanian Libraries preserved in the Holy Synod Library*, București, Ed. Basilica, 2011; *Colecția de artă a Patriarhiei Române. Catalogul Muzeului de la Mănăstirea Antim*, București, Ed. Cuvântul Vieții a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, 2016; *Antim Ivireanul. Opera tipografică*, București, Institutul Cultural Român, 2016¹.

Apărut în condiții grafice excelente (coperta de carton, poze mari, color, de o claritate remarcabilă, hârtie cretată de o calitate superioară, specifică unui album elegant), volumul de față își propune, așa cum sugerează chiar titlul, să prezinte colecția de carte slavonă păstrată astăzi în prestigioasa Bibliotecă a Sfântului Sinod din București, fiind o realizare temerară și, din cunoștințele noastre, prima de acest fel din spațiul românesc.

Cartea se deschide cu o prefață întocmită de cercetătoarea dr. Zamfira Mihail de la Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, intitulat *Cartea slavă. Obiect de cult și de patrimoniu național* (p. III-VI). „Bibliotecile de carte religioasă își au sorginea în biserică, iar depozitarea lor s-a făcut în vechime lângă strana cântăreților, în veșmântărie sau în pod”, punctează autoarea. Mai târziu, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, în vederea salvagădării patrimoniului, „o acțiune de mare anvergură”, întreprinsă „cu girul

¹ O bibliografie a autorului vezi în *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*, Vol. I (A-C), coordonatori: Victor Spinei, Dorina N. Rusu, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, 2021, p. 507-508.

Bisericii”, a dus la „colectarea de cărți și manuscrise din lăcașurile de cult ortodoxe, pentru că nu aveau condiții favorabile de depozitare, acțiune care a adunat un număr impresionant de tipărituri și manuscrise” (p. III). În acest context, Biblioteca Academiei din București a ajuns depozitara unui tezaur însemnat de carte tipărită, redactată în diverse limbi, instituția nepublicând până în prezent un catalog al acestui fond. Se notează, totodată, existența unui număr restrâns de studii pe subiect, cercetătoarea amintind în acest sens doar articolul său, *La diffusion en Valachie du livre de culte slave imprimé a l'étranger au XVIIe siècle*², la care ne permitem noi să mai adăugăm, fără pretenții de exhaustivitate, cea mai recentă carte a lui Igor Cereteu, *Valori cărturărești din biblioteca Mănăstirii Noul Neamț (tipărituri din secolele XVI-XX)*³, în care colecția este refăcută pe baza datelor arhivistice, volumul fiind împărțit în capitole urmând criteriul lingvistic (capitolul *Cartea tipărită în limbile slavonă și rusă* ocupă o pondere însemnată, respectiv paginile 292-788), dar și articolul semnat de protos. Mihail Harbuzaru, despre *Tipăriturile slavone din biblioteca Mănăstirii Sinaia*⁴.

Cuprinzând 139 de titluri de carte slavă tipărită peste hotare, fondul – deținut astăzi de Biblioteca Sfântului Sinod și analizat cu multă atenție și acribie de către Arhim. Policarp Chițulescu în volumul în discuție – este compus din „ceea ce s-a păstrat în biblioteca Seminarului Central și în biblioteca Facultății de Teologie din București, după ce o mare parte din colecțiile lor fuseseră donate Bibliotecii Academiei Române” (p. V), dar și din cumpărarea, în anii 70 ai secolului trecut, a unei părți din patrimoniul comunității starovere din satul Slava Rusă (județul Tulcea) sau chiar din achiziționarea colecțiilor unor particulari, precum cea a reputatului istoric arădean Gheorghe Ciuhandru.

Arhimandritul Policarp Chițulescu își începe excursul istoriografic prin motivarea, în cadrul *Introducerii* (p. 3-5), a necesității cercetării: „Realizarea cataloagelor de colecție reprezintă un deziderat pentru orice bibliotecă de prestigiu și un necesar instrument de lucru pentru cercetători. Întocmirea unui catalog al unei colecții de carte, manuscrise etc. nu este doar firească, ci și anevoioasă. Omiterea unor date, din diferite cauze, poate să ducă la ascunderea pentru totdeauna a unor prețioase informații” (p. 3).

Cărțile prezentate se succed în ordine cronologică, pentru întocmirea fișei fiind folosit modelul instaurat de „reputatul istoric și slavist Damian P. Bogdan. Astfel, am redat titlurile volumelor în traducere română, lăsând numele cărții cel

² *Revue des études sud-est européennes*, XLVIII, 2010, nr. 1-4, p. 179-193.

³ Chișinău, Editura Lexon Prim, 2021.

⁴ *Studii Bizantine. Europa Răsăriteană și Est-Centrală sub semnul Bizanțului: etnogeneze și nașterea statelor. Simpozionul Societății Culturale Bizantine și al Uniunii Elene din România, 18 noiembrie 2017, Numărul 8 / 2017*, București, UER press, 2018, p. 79-92, text reluat în *Romanoslavica*, vol. LIV, nr. 4, 2018, p. 69-86.

îndeobște cunoscut: Octoih, Triod, Minei, Ceaslov, urmat de informații despre autor, dacă este cazul, apoi locul și anul de apariție. Sunt prezentate datele despre: formatul cărții, numărul de file sau pagini cu unele particularități (lipsa unora dintre ele, completările manuscrise etc.), gravurile mai deosebite și legătura cărții” (p. 3), la toate acestea alăturându-se consemnarea filelor aparținând altor volume (depistate în legătura cărții), dar și însemnările și ștampilele, elemente deosebit de importante, care ne ajută să refacem drumul cărții de-a lungul istoriei. Fișa mai conține cota sau numărul de inventar și, nu în ultimul rând, informații bibliografice.

Foarte importantă ni se pare statistica pe centre tipografice a cărților. „Fondul de carte slavă din Biblioteca Sfântului Sinod conține 139 de titluri, în 147 de exemplare. Dintre acestea, 68 de titluri (în 72 de exemplare) sunt apărute la Moscova, 35 de titluri (în 38 de exemplare) la Kiev, 13 titluri (în 14 exemplare) la Lvov, 3 – la Cernigov, 3 – la Ostrog, 3 – la Sankt-Petersburg, 2 – la Vilna, 2 – la mănăstirea din Kutein, 1 – la Gorazde și 1 – la Poceaev. Acestora li se adaugă alte 8 titluri ale căror ediții nu le-am putut identifica” (p. 4) conchide autorul.

Se remarcă „frumusețea și bogăția ilustrației specifice cărții slave”, fapt care l-a determinat pe luminatul alcătuitoare al catalogului să-l illustreze cu un număr enorm de figuri, aproape 200. Întâlnim file de titlu, gravuri în plină pagină, frontispicii și viniere, steme, litere ornate, somptuoase legături de epocă, toate reproduse impecabil, ele reprezentând un instrument de lucru indispensabil și foarte prețios atât pentru cercetătorul care este aplecat spre studiul artei cărții, cât și pentru orice om avid de cultură.

În capitolul *Tiparul românesc și Rusia* (p. 6-15), autorul face o scurtă istorie a cărților slave apărute, în secolele XVII-XVIII, pe teritoriul României actuale, la Câmpulung, Govora, Dealu, Târgoviște ș. a., pentru ca apoi să fim introduși în lumea tiparului slav, la el acasă. Sunt conturate portrete ale unor tipografi, fețe bisericesti sau domnești care au contribuit de-a lungul timpului la evoluția tiparului. Totodată, cele mai importante cărți sunt plasate în context istoric, punctându-se și locul deținut din punct de vedere cultural de centrul tipografic în care au apărut. Tirajele, numărul de ediții, prețul de achiziție, aspecte legate de grafica cărții sau de legătură, relațiile dintre popoarele vorbitoare sau scriitoare cu alfabet slav sunt tot atâtea subiecte atinse cu dibăcie de arhimandritul Policarp Chițulescu.

Nu în ultimul rând, în acest capitol este punctat rolul însemnărilor de pe cărți, acestea fiind purtătoare de informații ce ne ajută să reconstituim aspecte deosebit de importante pentru istoria noastră, și nu numai. Între foștii posesori (persoane sau instituții) ai acestor volume se află Ioasaf, „«proigumen al mănăstirii Arghișului», devenit în 1708 episcop de Buzău”, mitropolitul Teodosie sau Mănăstirea Horecea din Cernăuți.

Urmează traducerea în limba rusă a celor două capitole anterioare, *Predislovie* (p. 16-18), respectiv *Ruminskoe knigopeceataci i Russia* (p. 19-31), în vederea înlesnirii accesului cercetătorilor străini interesați (în speță a celor de cultură slavă), pentru ca apoi să intrăm în catalogul propriu-zis, care este structurat în patru subcapitole, corespunzătoare secolelor XVI-XVIII și cărților în discuție.

Secolul al XVI-lea (p. 33-44) cuprinde doar 4 titluri. Importanța lor rezidă în faptul că fiind „cu vechime” sunt cărți destul de rare. Cea mai timpurie carte analizată este *Trebnicul* de la Gorazde (Bosnia) din 1523, primul *Euhologhion* de tradiție ortodoxă tipărit. Următorul subcapitol, *Secolul al XVII-lea* (p. 45-129), cuprinde 49 de titluri, în timp ce *Secolul al XVIII-lea* (p. 131-213) este cel mai amplu, incluzând 67 de titluri. *Ediții identificate parțial sau neidentificate* (p. 214-223) aduce în discuție alte 19 cărți. Urmează un *Indice* de nume și de locuri (p. 224-230), *Cuprinsul* (p. 231) încheind volumul.

Dintre cărțile descrise (de strană, omilii, texte patristice, manuale, de legiuiri statale, dicționare etc.) ne limităm acum să amintim doar: *Acatist*, Kiev (Lavra Pecerska), 1629, *Evangelhie*, Lvov, 1644, *Trebnicul* lui Petru Movilă, bogat ilustrat cu gravuri de Ilia, tipărit în 1646 la Kiev, *Octoih*, Mănăstirea Kutein (Bielorusia), 1646, *Biblia* de la Moscova din 1693, *Noul Testament*, Cernigov (Ucraina), 1717, *Acatist*, Poceaev (Ucraina), 1756, *Istoria sfântă a Vechiului și Noului Testament pe scurt*, Sankt Petersburg, 1790, restul rămânând a fi descoperite de publicul cititor interesat de subiect, care cu siguranță va fi bogat.

„Fenomenul slav în Biserică și în cancelariile domnești, dincolo de implicațiile sale culturale, a avut un gând nemărturisit: acela de a conserva unitatea națională a românilor din toate provinciile locuite de ei” (p. 15), remarcă, pe bună dreptate arhim. Policarp Chițulescu. Trăvialul întreprins în vederea elaborării acestui catalog nu a fost cu siguranța facil, bibliografia nefiind foarte accesibilă cercetătorilor români, ineditul subiectului îngreunând și el procesul de construcție. Pe măsura efortului au fost însă și roadele. Deși la prima vedere poate părea că avem de-a face cu un subiect de nișă, considerăm acest catalog de carte slavă deosebit de important pentru oricine studiază istoria cărții românești sau străine, istoria colportării ideilor, istoria culturii, întrucât fiecare piesă descrisă nu face altceva decât să aducă un plus de valoare istoriei civilizației central-est Europene.

Anca Elisabeta Tatay*

---

* Biblioteca Academiei Romane, Cluj-Napoca.

